

Історія

Український Бельмондо

Зірка Валерія Марченка, зовнішньо схожого на відомого француза, кумира мільйонів, спалахнула на небосхилі більше 70 років назад. Та зовсім не «зіркове життя» судилось йому прожити. Доля відміряла «українському буржуазному націоналісту» небагато, однак достатньо, щоб поборотись за власні ідеали, велике кохання і кинути виклик системі. Життя, гідне екранізації, з зірками першої величини у головних ролях.

Через літературу до тюрми

Народився Валерій 16 вересня 1947 р. у Києві. Його дід, Михайло Марченко, був відомим істориком, ректором Львівського університету. Валерій блискуче навчався на філологічному факультеті Київського університету, вивчав тюркські мови, захоплювався історією та культурою Сходу. Стажувався у Бакинському університеті (Азербайджан). Від 1970 р. розпочав роботу у «Літературній газеті». Все складалось якнайкраще, перед ним відкривалась блискуча кар'єра.

Валерій був не просто розумним і талановитим. З раннього дитинства мав загострене почуття справедливості. Ця якість стала визначальною у його житті. «Кажуть, зовні Валерій був схожий на кумира його ровесників - кіноактора Жана Поля Бельмондо, — згадувала знайома Надія Романюк. — Кучерявий, у модних светрах і незмінних джинсах. Спортивний, ставний. Злегка іронічний. І відважний: якось поодиночці не побоявся битися з чотирма хуліганами. Говорив те, що думав, аргументовано відстоюючи свою позицію. Повергав всіх у здивування феноменальною пам'яттю і ерудицією. Багато ровесниць віддавали йому перевагу перед іншими хлопцями. А Валерію подобалися дівчата по старше — розумніші і серйозніші. Проте обзавестися сім'єю так і не встиг. Не з власної вини».

Саме його творчість і стала приводом для арешту. А точніше три статті: «За караваном ідейності», «Страшний якийсь тягар», «Київський діалог», кваліфіковані органами КДБ як антирадянські. По суті, журналіста звинувачували через його професійну діяльність. Марченко був оголошений «українським буржуазним націоналістом» і 25 червня 1973 р. заарештований співробітниками КДБ. За вироком Київ-

▲ Валерій Марченко. Фото з Інтернету

лос. Радянський Союз дбав про свій «світлий імідж» країни рівних можливостей та соціальної справедливості. Тому інформація, яка просочувалась крізь його «залізну завісу», час від часу псувала гарну радянську картинку. Такою інформацією найчастіше ставала правда про репресії, арешти, вбивства дисидентів.

З дому ні я, ні Ніна Михайлівна також не могли замовити абонента за кордоном. Одного разу, тихо вийшовши з дому в 2:00 ночі, озирнувшись по сторонах і не побачивши „наружки“, Ніна Михайлівна зуміла зловити таксі, поїхала на Куренівку і в цілодобовому працюючому телефонному пункті замовила Фінляндію. Пошастило, з'єднали. Наступного дня „голоси“ повідомили нову інформацію про Валеру». Врятувати від смерті не вдалось. У ніч з 6 на 7 жовтня 1984 р. західне радіо повідомило, що Валерій Марченко помер. Та чи все було намарно? Міжнародний розголос таки мав ефект.

Після смерті дисидента на СРСР почався потужний тиск Заходу — із заявами виступили Конгрес США і президент Рональд Рейган, західні радіостанції не втомлювалися передавати інформацію про В. Марченка, ПЕН-клуби (неурядові організації, що об'єднують професійних письменників, редакторів і перекладачів) різних країн бомбардували радянські інстанції листівками і телеграмами... У Гамбурзі вийшла в перекладі німецькою книга про життя і творчість Валерія Марченка — «Я не маю ні дому, ні вулиці».

Радянські органи безпеки були паралізовані настільки, що дозволили поховати Валерія відповідно до бажання рідних. Справа в тому, що тіла померлих в'язнів не віддавали родичам, згідно внутрішньовідомчих інструкцій їх ховали поблизу місць позбавлення волі. Однак наполегливість Ніни Михайлівни і потужний тиск Заходу призвели до того, що розгублені кадебісти віддали матері труну з тілом сина — це стало унікальним випадком в історії радянських таборів.

Листи кохання

В ув'язненні Валерій знайшов кохання. Воно прийшло неочікувано із сонячної Італії. Правозахисна організація «Міжнародна амністія» заохочувала людей (зараз ми би їх назвали волонтерами) надсилати листи заручникам радянської системи. На один із таких закликів відгукнулась студентка-геолог Алессандра Фапп'яно. Листування розпочалося 1980-го і тривало протягом 3 років до повторного арешту. Між молодими людьми зав'язалося тепле спілкування (дарма, що переписувалися на нерідній для обох англійській). Вони сподівалися, що після звільнення Валерія відпустять в Італію на лікування або ж як туриста, тоді

буржуазним націоналістом» і 25 червня 1973 р. заарештований співробітниками КДБ. За вироком Київського обласного суду, за «наклепницькі вигадки, що порочать радянський суспільний лад... за поширення документів націоналістичного змісту, в яких зводиться злісний наклеп на радянську дійсність, національну політику КПРС...» був засуджений до 6 років позбавлення волі в колонії суворого режиму і 2 років заслання.

Валерій відбував покарання у пермському таборі для політв'язнів № 35. Там познайомився із правозахисниками Семеном Глузманом та Іваном Світличним, написав ряд публіцистичних нарисів, зокрема, про умови перебування в'язнів у колонії, про воїнів УПА, засуджених ще за часів Сталіна. «Це важко зрозуміти. Але це правда: Валерій був щасливий. Там, у політтаборі, він писав те, що боялися вимовити вголос „на волі“. Його штапували з громадських трибун тавром „відступника і буржуазного націоналіста“, а він у таборі став письменником. Українським нерадянським письменником. Не фанатик, не революціонер, не екстреміст, він був такий, як і ви. Лише — кращий», — згадував Семен Глузман.

Після звільнення Валерій не припиняє правозахисної та публіцистичної роботи. Він переконаний, що легше на волі не стане: «Я знаю, що попереду чекають тяжкі випробування, але не хочу від них ухилитися. Зі статистики видно, що після звільнення КДБ щільно пасе дисидентів, готуючи їх до нового процесу, але у людини є трохи часу, щоб встигнути зробити щось корисне для справи свободи перед тим, як його знову поглине паша ГУЛАГу». І дійсно, нові випробування не забарились.

Вдруге заарештований 21 жовтня 1983 р. Йому інкримінують виготовлення та розповсюдження документів з метою підірвати й ослабити радянський державний лад. Важко хворого (хронічна хвороба нирок) Валерія Марченка визнали особливо небезпечним рецидивістом і засудили на 10 років ув'язнення та 5 років заслання. Почувши на суді про 10 років неволі, сказав: «Можна було дати і менше, я стільки не проживу». Помер наступної осені, провівши в тюрмі менше року.

Смерть міжнародного значення

До останнього дня рідні та друзі Валерія робили все можливе і неможливе, щоб йому допомогти. І тут у нагоді міг стати Захід, а саме — міжнародний розго-

картинку. такою інформацією найчастіше ставала правда про репресії, арешти, вбивства дисидентів, тобто людей, які чинили спротив СРСР та боролися за демократичні зміни у країні.

Нагодою міжнародного тиску на СРСР намагались скористатись близькі Валерія Марченка. Ось як згадує про ці спроби Семен Глузман: «Через два місяці Валеру привезли на Урал. Помирати. Ніна Михайлівна дізналася це. І поїхала рятувати сина. Як завжди — одна. Майбутні патріоти в цей час слухали „голоси“, де починали повідомляти про прогресуючу хворобу Валері і можливу його швидку смерть. Це були страшні часи кінця радянської влади. З розпадом економіки, невдачами в Афганістані, з арештованим Сахаровим. І — з різким посиленням режиму утримання дисидентів у таборах. Пішли в минуле спроби «сподобатися» Заходу, обдурити його солодкими словами. Мізерні відомості про долю Валері необхідно було передавати на Захід. У цьому розголоті ситуації був єдиний шанс на порятунок. А раптом... Ми хапалися за соломинку. Намагались додзвонитися в ФРН і Фінляндію, де дві незнайомі між собою дами добами чекали від нас хоч якої-небудь нової інформації про Валеру. „Наружка“ КДБ стежила за нами безперестанку, не даючи нам зателефонувати за кордон з телефонних станцій Києва.

Вони сподівалися, що після звільнення Валерія відпустять в Італію на лікування або як туриста, тоді нарешті відбудеться така довгоочікувана зустріч. Та не судилось.

Після смерті коханого обірвався і зв'язок Сандри із СРСР. Тільки на початку 2000-х вдалося її відшукати. Як виявилось, через всі ці роки жінка пронесла пам'ять про того, з ким так і не судилось побачитись. Дбайливо зберігала вона і їхнє листування. А в 2010 р. світ побачила невеличка книжечка «Валерій і Сандра» — листи кохання.

Дивно, як складаються долі людей. Людей талановитих, сміливих, безкомпромісних... зовнішньо схожих. Французький актор Жан Поль Бельмондо відсвяткував у квітні 85 років. Українському Бельмондо — Валерієві Марченку судилось прожити 37 років, 9 з яких в ув'язненні. Обоє вірили, кохали і боролись за власні ідеали. Тільки українцю довелось протистояти усій тоталітарній системі, яка навіть у час власної агонії тримала в смертельних обіймах бунтарів-інакодумців. Небагатом з них пощастило врятуватись. ■

Стаття підготовлена за матеріалами архівів та інтернет-ресурсів.

Олена ГУМЕНЮК

Trójkąt bieszczadzki

— це нова історично-антропологічна монографія про польсько-українські відносини у Ліському повіті в роках 1944–47, у якій поміщено неопубліковані досі фотографії, документи, свідчення очевидців.

Ярослав Сирник у своїй роботі пішов непройденим досі дослідницьким шляхом, в результаті він намагається розвінчувати міфи, які наросли довкола конфлікту в Бескидах. Аналіз історичних матеріалів і кінцеві висновки, що ними завершується робота історика, можуть викликати у читача неоднозначну оцінку. Однак варто про це видання згадати в ім'я досліджування трагічної історії 40-х років.

Поява цієї книжки, заміщені там матеріали напевно стануть стимулом для дискусії як серед польських, так і українських істориків. (ол)

JAROSŁAW SYRNIK, „TRÓJKĄT BIESZCZADZKI”, WYDAWNICTWO LIBRA PL, 2018 P. C. 464.